

G. Rei-Doval (2004): “Historia e actualidade da sociolingüística galega: das actitudes do profesorado ó MSG”, en R. Álvarez / F. Fernández Rei / A. Santamarina (eds.): *A lingua galega: historia e actualidade*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega, vol. 1, 371-376.

You are free to copy, distribute and transmit the work under the following conditions:

- **Attribution** — You must attribute the work in the manner specified by the author or licensor (but not in any way that suggests that they endorse you or your use of the work).
- **Non commercial** — You may not use this work for commercial purposes.

INSTITUTO DA LINGUA GALEGA

HISTORIA E ACTUALIDADE DA SOCIOLINGÜÍSTICA GALEGA: DAS ACTITUDES DO PROFESORADO Ó MSG

Gabriel Rei-Doval

Seminario de Sociolingüística. Real Academia Galega

No mundo da investigación actual diversas son as concepcións e definicións utilizadas para o termo *sociolingüística*. A polémica terminolóxico-conceptual existente ó respecto xurdiu practicamente co inicio da disciplina, dada a heteroxeneidade de enfoques e persoas que traballaban encadrándose na mesma, tanto desde a lingüística coma desde a socioloxía ou mesmo a psicoloxía. Sen embargo, non é a nosa pretensión entrar nesta polémica, tan longa e renovada como a miúdo estéril, e que dificilmente consegue poñer de acordo ós especialistas en teoría e historiografía sociolingüística. Sexa como for, no caso de Galicia ata hai ben poucos anos os textos e traballos que se autodenominaban ou acostumaban ser recoñecidos como sociolingüísticos facían referencia a cuestións político-ideolóxicas relacionadas de diversas maneiras coa lingua ou ben a ensaios sobre a historia externa da lingua galega.

Carecemos logo na lingüística galega ata moi recentemente de traballos relativos á dialectoloxía social e ó establecemento dos rexistros. A preferencia e necesidade de elaborar unha lingua padrón por riba dos diversos tipos de variación existentes, e que puidese servir como referencia para ser utilizada de forma xeneralizada entre os galegos fíxo que traballos deste corte non callasen na lingüística galega.

Algo parecido aconteceu co estudio de fenómenos coma a alternancia ou a mestura de códigos, ou ben as redes e repertorios lingüísticos, aspectos dos que contamos con traballos só desde a presente década.

Os estudos sobre a variación, tal como foron entendidos por Labov, Trudgill e os seus seguidores, tampouco tiveron éxito entre nós. Só na presente década comezaron a aparecer algunhas incursións nesta liña. Tamén recentemente comezaron a xurdir algúns traballos de corte etnometodolóxico, ademais de estudos sobre a solidariedade e cortesía ou investigacións sobre os actos de fala.

Trátase, en todas elas, de áreas das que resulta un tanto difícil facer historia, porque pouco máis posuímos que presente.

Si podemos dicir, finalmente, que existe unha área na que contamos con traballos, se non estrictamente académicos en moitos casos, si encadrables nun eido da sociolingüística de moda desde hai tempo: a planificación lingüística. A maior parte deles pertencentes á subárea da planificación do corpus, e con frecuencia cun carácter ante todo reivindicativo. Trátase da aínda non pechada discusión sobre a normativización, en moitos casos sen unha excesiva rendibilidade.

En calquera caso, as discusións sobre a normativización téñense movido con frecuencia por camiños bastante diverxentes dos habituais na sociolingüística. A pesar de que algúns estudiosos tentaron a partir de mediados os oitenta leva-la discusión ó terreo científico, lamentablemente non tiveron moito éxito, dada a crispación aínda existente nesta discusión.

De todo isto se deduce que a liña na que é máis nítida a evolución da investigación é a do que Fishman denomina *macrosociolingüística* –que outros autores chaman demolingüística– e que, con matices distintos, tratou de situar e cuantifica-la vitalidade do galego en canto a coñecemento, número de falantes e actitudes cara a este.

Os antecedentes e primeiros estudos de tipo cuantitativo sobre a distribución das linguas en Galicia¹ correspondían a unha época na que a información que se conseguía non era, ou era pouco, susceptible de actuación en materia de planificación lingüística, xa que as circunstancias políticas non o favorecían.

As primeiras referencias respecto á distribución das linguas en Galicia atópanse no Informe Foessa (*Informe Sociológico sobre la situación social en España*), elaborado en 1970 por un grupo de investigadores sociais para o ámbito estatal. Xa naquel traballo se afirmaba que o dominio oral do galego por parte da poboación é moi alto, tanto no que respecta á comprensión (92% no medio urbano e 97% no rural) coma á produción lingüística (72% na cidade e 96% na aldea). Estes datos víronse confirmados por diferentes vías en investigacións posteriores, aínda que con mostras sempre parciais e nesgadas cara a un sector de poboación determinado. Sen embargo, para moitos interesados pola vitalidade do galego nesta época o traballo de referencia foi non este senón o volume de Ayestarán e De la Cueva (1974) sobre as amas de casa na provincia de Pontevedra, amplamente divulgado e tomado como referencia no período anterior á transición democrática española pola maior parte dos autores que se referían á situación de Galicia.

Nestes anos finais do franquismo supoñíase que a chegada da democracia traería consigo cambios importantes na situación e perspectivas do galego. Non hai que esquecer que o ILG, do que neste Congreso se celebra o 25 aniversario, nacera en 1971. E que as maiores urxencias nesta época eran a elaboración de gramáticas, estudos dialectais sobre o galego e o proceso de elaboración dunha norma común. Tampouco se lle escapa a ninguén que a formación das persoas que naquela altura traballaban sobre o galego era de corte filolóxico, e escasamente lingüística ou sociolingüística.

¹ Sobre a interrelación entre estudos sociolingüísticos e planificación lingüística en Galicia segue sendo interesante, sen dúbida, Rodríguez Neira (1991), polo momento inédito.

Coa chegada da transición democrática, a perspectiva modifícase. Tamén a oficial. Porque as Administracións e mailos seus representantes políticos pasan a asumir en público que o galego fora, coma as outras de España, unha lingua *asoballada* que cumpría fomentar e protexer. De aí que xurdise un maior interese, entre outras cousas, por coñecer-la súa situación en canto a número de falantes e actitudes cara ó seu uso. Non existe aínda a idea de que os resultados, sexan dun tipo ou doutro, leven a discursos distintos sobre a lingua. Trátase, por outra banda, de resultados parciais referidos a ámbitos da vida concretos, en especial o ensino.

Desde fóra do ámbito da lingüística xorden os traballos de Ruiz Fuentes e Pérez Vilariño (1977) e de Salustiano del Campo *et alii* (1977, 228) e Castillo e P. Vilariño (1977, 61). Desde o ámbito da lingüística, o volume de Rojo (1979) sobre as actitudes do profesorado sería a referencia utilizada por unha parte moi importante de persoas que se refíren á situación do galego nesta época. Neste mesmo ámbito do ensino, xa uns anos antes Xulián Maure (1975) realizara estudos puntuais sobre este ámbito, cando xa se comezaba a pensar na introducción da materia de lingua galega e na necesidade inminente de textos para a súa aprendizaxe.

Sen embargo, estes estudos non influíron de xeito significativo sobre as poucas medidas adoptadas durante aquela década para a promoción do galego. Existía unha conciencia xeral de que a *normalización* do galego viría dada pola súa introducción no ensino, que actuaría como “remedio” para tódolos males. A partir do ano 75, as actuacións e propostas sobre o status da lingua en Galicia buscaban o recoñecemento oficial do galego, e unha vez que este chegou, a súa introducción como materia obrigatoria, campo en que se queimaron moitos esforzos.

A pesar de que o clima de opinión era favorable e fomentaba as medidas galeguizadoras, en canto supoñían inverte-la redención dun agravio cometido durante o franquismo, ou alomenos así se percibía, as medidas tomadas pola Administración, primeiro a preautonómica e logo a Xunta tal como a coñecemos hoxe, centráronse en aspectos relacionados co ensino, se cadra en parte por mímese co que se estaba a facer en Cataluña.

Así, o primeiro resultado evidente deste clima de opinión é a promulgación do R.D. 1981 do 20 de xullo de 1979, polo que se regula a incorporación da Lingua Galega ó sistema educativo en Galicia, coñecido popularmente como *Decreto de bilingüismo*. Esta disposición, que suscitou unha forte oposición por parte de moitos sectores do nacionalismo daquela época, permitiu que se fose incorporando timidamente a lingua galega ás escolas do país. A existencia dos estudos estatísticos ós que nos referimos probablemente non afectou en exceso nin ós obxectivos nin á estratexia tanto do poder coma da Administración.

Estes estudos tampouco tiveron influencia importante sobre a promoción da lingua galega realizada polos colectivos e organizacións non gobernamentais, que estaban máis centrados en conseguirla inversión inmediata da situación: instaurar completamente o galego e desterra-lo castelán do ámbito escolar. En todo caso, ámbolos sectores coinci-

dían nunha cousa: unha vez que o galego estivese instaurado no ensino, o resto viría dado por si mesmo.

A partir de principios dos 80, e cun límite que poderíamos situar na promulgación do Estatuto de Autonomía, comézase a apreciar un maior interese globalizador nos estudos que se realizan a este respecto, aínda que se centran sempre en datos pertencentes ó ámbito escolar. Entre os traballos máis destacados cómpre citar “Conductas y actitudes lingüísticas en Galicia”, de Guillermo Rojo (1981), “Mantenimiento y cambio de lengua en Galicia” de Mauro Fernández (1983), onde chama a atención sobre os perigos da desgaleguización nos grupos de poboación máis novos, notando –quizais dun xeito excesivamente tremendista e apocalíptico– a gravidade do proceso con datos procedentes do ámbito escolar. Poderíase dicir neste último caso que se trata da recreación, con datos estatísticos e cun carácter eminentemente técnico, do *Informe Dramático* que Alonso Montero escribira dez anos antes.

Henrique Monteagudo coordina en 1986 un estudio que a Xunta de Galicia encarga sobre a situación do galego no ensino, e un e dous anos despois respectivamente Modesto Rodríguez Neira, xunto con Xosé Rubal no primeiro caso e con Mª Sol López Martínez no segundo analizan a situación do ensino non universitario e na Universidade no segundo dos casos en senllas publicacións do Consello da Cultura Galega.

Sería precisamente este Organismo, o Consello da Cultura Galega, o primeiro en promover estudos sobre outras áreas ademais do ensino. O primeiro traballo de tema distinto do ensino realizado no seo deste Organismo é o de López Muñoz sobre a situación da lingua galega na Igrexa (1989), que achega interesantes claves sobre situación da lingua galega neste ámbito.

O proxecto máis ambicioso levado a cabo nesta época é, con todo, o dirixido por Rubal para a División de Estudos sobre o Bilingüismo do ICE da USC e publicado, alomenos parcialmente, en 1988, que pretendía coñecer-la opinións e actitudes de profesores e alumnos de toda Galicia sobre a presenza da nosa lingua no medio escolar. Tamén publicaría anos máis tarde, neste caso o Consello da Cultura Galega, un traballo deste equipo sobre a situación do galego nas áreas galegófonas de Asturias, León e Zamora, o que se coñece como galego exterior (ou galego estremeiro).

Con todo, ó Instituto de Ciencias da Educación non se lle deu en Galicia a importancia concedida en Cataluña. Mentres naquela Comunidade este Organismo organizaba e coordinaba os cursos de formación de adultos e propoñía pautas de actuación lingüística para o mundo escolar, en Galicia non se lle concedía esta importancia. A razón hai que buscala probablemente sobre todo na desconexión, desde o punto de vista político, entre os responsables desta área da Universidade e maila Administración.

Na década dos 90 prodúcese un importante salto cualitativo, ó iniciárense dous proxectos que, ademais de modificaren substancialmente a perspectiva que, sobre a lingua, existe na sociedade, introducían novidades importantes na investigación existente ata ese momento. Porque o seu ámbito de análise é o conxunto da sociedade e non un sector

ou área concreta desta, o que permitirá establecer conclusións referentes a toda ela coas suficientes garantías de fiabilidade. Estámonos a referir ó Censo de Poboación e Vivendas de 1991 e ó Mapa Sociolingüístico de Galicia, do que se recolleu a información en 1992.

No primeiro deles, o Censo, recóllese por primeira vez, información referente ó coñecemento e uso do galego da totalidade da poboación, o que lle confire a fiabilidade daquilo que está baseado na globalidade do obxecto analizado, aínda que a amplitude de cuestións investigadas é cativa, ó reducirse a tres ou catro preguntas, por se-lo seu obxectivo coñecer múltiples circunstancias. Ademais, a diferenza dos censos catalán e vasco, no galego recóllese tamén información sobre o uso lingüístico.

Pola súa banda, o MSG parte de case 40 mil enquisas, pero investiga unha importante cantidade de cuestións, por riba de 150, e dispón de información sobre aspectos tremendamente específicos e particulares da competencia, usos e actitudes lingüísticas, sen que queden fóra a penas ámbitos de uso ou actitudes ante cuestións particulares dos que se poden investigar por estes procedementos.

No ano 94, e froito do cada vez maior coñecemento internacional da situación do galego, xorde a inclusión da nosa lingua no proxecto *Euromosaic*, que compara a situación e vitalidade de diferentes linguas minorizadas de Europa, e do que se realizou en Galicia unha cala que, aínda dirixida a tódolos espectros sociais, non é abondo representativa, desde o punto de vista cuantitativo, para o conxunto do país, pero que, insistentemente, introduce a situación do galego na comparación de investigacións realizadas a nivel internacional.

No que afecta ó Mapa Sociolingüístico de Galicia, ademais do seu inxente volume de datos e das diversas publicacións a que deu lugar, cómpre referirse á multiplicidade de imaxes e perspectivas ás que deu e segue dando lugar, pero, sobre todo, os seus datos serviron para construír posicionamentos e alternativas sociais para o momento presente.

As reflexións que, desde círculos intelectuais, se fan sobre o futuro do galego teñen como punto de partida agora os datos en lugar das crenzas ou opinións particulares. Pero o debate diversificouse moito. Por unha banda, fálase da situación de regresión clara á que está sometido o galego e de cómo podería desaparecer nun número reducido de xeracións. Pola outra, faise fincapé na mellora das actitudes acontecida no último cuarto de século así como da súa presenza en espazos dos que anteriormente estaba ausente. Pero a produción xornalística á que estes traballos deron lugar fai necesario que, de aquí a un tempo, alguén acometa a revisión e análise dos pronunciamentos e opinións a que deron lugar.

Sería desexable que o inxente volume de información de que se dispón na actualidade contribuíse a enriquece-lo discurso lingüístico dos diferentes axentes sociais en Galicia. O(s) discurso(s) lingüístico(s) podería(n), de saberen aproveita-los datos, elaborar efectivas mensaxes que espallar pola sociedade galega e, en definitiva, contribuír de forma importante á recuperación social da nosa lingua.

- Alonso Montero, X. (1973): *Informe –dramático– sobre la lengua gallega*. Madrid: Akal.
- Ayestarán Aranaz, M. / De la Cueva Alonso, J. (1974): *Las familias de la provincia de Pontevedra en 1974 (Galleguidad y conflicto lingüístico gallego)*. Sevilla: Instituto de Ciencias de la Familia.
- Campo Urbano, S. del *et alii* (1977): *La cuestión regional española*. Madrid: Edicusa.
- Castillo, J. e J. Pérez Vilariño (1977): *La reforma educativa y el cambio social en Galicia*. Santiago de Compostela: Instituto de Ciencias da Educación, Universidade de Santiago de Compostela, doc. M-57.
- Fernández, M. (1983): “Mantenimiento y cambio de lengua en Galicia”: el ritmo de la desgalleguización en los últimos cincuenta años”, *Verba* 10, 79-129.
- Fundación Foessa (1970): *Informe sociológico sobre la situación social en España*. Madrid: Fundación Foessa.
- Instituto Galego de Estatística (1992): *Censo de Poboación e Vivendas 1991. Coñecemento e uso do idioma galego*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- López Muñoz, D. (1989): *O idioma da Igrexa en Galicia*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega.
- Maure Rivas, X. (1975): “Datos sobre das actitudes do profesorado de EXB”. *Segundas Xornadas de Bilingüismo*. Santiago de Compostela: Instituto de Ciencias da Educación, Universidade de Santiago de Compostela.
- Monteagudo Romero, H. *et alii* (1986): *Aspectos sociolingüísticos do bilingüismo en Galicia segundo os alumnos da 2ª etapa de EXB*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- Rodríguez Neira, M.A. (1991): *Aportacións sociolingüísticas á planificación lingüística en Galicia. I Seminario Internacional de Planificación Lingüística*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega.
- Rodríguez Neira, M.A. / López Martínez, M.S. (1988): *O galego na Universidade*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega.
- Rojo, G. (1979): *Aproximación a las actitudes lingüísticas del profesorado de EGB en Galicia*. Santiago de Compostela: Instituto de Ciencias da Educación, Universidade de Santiago de Compostela.
- (1981): “Conductas y actitudes lingüísticas en Galicia”. *Revista de la Sociedad Española de Lingüística* 11, 2, 269-310.
- Rubal Rodríguez, X. / Rodríguez Neira, M. A. (1987): *O galego no ensino público non universitario*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega.
- Rubal Rodríguez, X. (dir.) / Veiga Martínez, D. / Arza Arza, N. (1991): *Estudio-inventario de carácter censal sobre a situación e perspectivas do galego no ensino público non universitario (preescolar e EXB)*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- Rubal Rodríguez, X. / Veiga Martínez, D. / Arza Arza, N. (1992): *A lingua do alumnado e profesorado nas franxas occidentais de Asturias, León e Zamora*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega.
- Ruiz Fuentes, R. / Pérez Vilariño, J. (1977): “Lengua y cultura gallegas”, in *Vivir en Galicia*. Madrid: Felmar.
- Seminario de Sociolingüística da Real Academia Galega (1993): *Estudio sociolingüístico da comarca ferrolá*. A Coruña: Real Academia Galega.
- (1994): *Lingua inicial e competencia lingüística en Galicia*. A Coruña: Real Academia Galega.
- (1995): *Usos lingüísticos en Galicia*. A Coruña: Real Academia Galega.
- (1996): *Actitudes lingüísticas en Galicia*. A Coruña: Real Academia Galega.